

POLOZAPOMENUTÉ POSTAVY EKONOMICKÉHO MYŠLENÍ – ROBERT OWEN

Pavel Sirůček*

Abstract

HALF-FORGOTTEN PERSONALITIES OF ECONOMIC THOUGHT – ROBERT OWEN

Robert Owen was a British businessman, thinker, philanthropist, campaigner and reformer, who was looking non-violently for an alternative system. He is said to be a pioneer of socialism in Britain and a leader of the utopian socialist movement in the 19th century. He is also known as a predecessor of the cooperative movement. He tried to start a set of reforms, which were not followed.

Key words: R. Owen, utopian socialism, social reform, critique of capitalism, cooperative movement

JEL Classification: B14, B51, N30, P29

V košaté historii ekonomického, resp. šířeji sociálně-ekonomického myšlení se objevuje nemálo osobností, jejichž dílo nebylo – dobově, nebo i dodnes – plně doceněno či adekvátněji rozpracováno. Zcela zapomenuti by neměli zůstat ani různorodí ekonomičtí disidenti, resp. autoři, jejichž originalita se vymyká standardním mantinelům. „Polozapomenuté“ připomíná dlouhodobý seriál AOP. Dnes seriál cílí na (nejen) ekonomické snílky, na utopické socialisty, resp. na jediného z velkých utopistů, který se své velké sny pokusil realizovat – na Roberta Owena.

Robert Owen (1771–1858)

Britský podnikatel, myslitel, filantrop, propagátor a společenský i ekonomický reformátor, který nenásilně hledal alternativní systém. Je označován za průkopníka socialismu v Británii, vedoucí postavu utopického socialistického¹ hnutí na počátku 19. století i za myšlenkového předchůdce družstevního hnutí. Pokusil se realizovat reformy, které však nebyly následovány.

* Vysoká škola ekonomická v Praze, Fakulta podnikohospodářská (email: sirucek@vse.cz).

1 Termín socialismus má vzniknout v 30. letech 19. století během diskuzí o programu reforem Owena a dalších. Některé prameny uvádí rok 1827, kdy měl být tento termín poprvé použit v Británii v Družstevním časopisu.

Utopický socialista a reformátor

Robert Owen není objevitelem žádného ekonomického principu, vztahu či teorie. Průkopníkem se stává především v oblasti politického prosazování reform, a to i reform hospodářských. Kořeny moderního pracovního zákonodárství (omezení dětské práce, stanovení přijatelných pracovních podmínek, minimální mzdy atd.) sahají právě k úsilí Roberta Owena. Průkopnická je též myšlenka, že vymýcení chudoby vyžaduje vzdělání a rozvoj lidského kapitálu. Inspirativní pro mnohé může být i vize „rozumného“ kapitalistického uspořádání, které vedle bohatství produkuje i značné problémy, s možností jejich řešení prostřednictvím „rozumných“ politik.

Názory utopických socialistů se stávají jedním z ideových zdrojů marxismu i např. socialismu družstevního. Utopický socialismus náleží počátkem 19. století k myšlenkovým směrům kritizujícím kapitalismus a klasickou školu politické ekonomie. Ke stěžejním utopistům přináleží právě Owen. Místo násilného revolučního řešení propaguje pozitivní alternativy, založené na rovnosti, spolupráci i směně zboží v místě jejich vzniku. K jeho inspirativnímu odkazu² se hlásí mnozí a Owena lze považovat za myšlenkového předchůdce družstevního a komunitního hnutí, soudobého hnutí za ekonomickou lokalizaci a komplementární měny atd.

Owen se narodil 14. 5. 1771 v Newtownu (v Montgomeryshire, ve Walesu) a tamtéž umírá 17. 11. 1858. Owenův otec byl živnostníkem (sedlák, vlastník železářství, pošt-mistr), matka pocházela ze zemědělského rodu. Malý Owen si rychle osvojuje základní učivo na místní škole a četbou, samostatným studiem a usilovným přemýšlením začíná budovat své ideály. Ve věku desíti let odchází za bratrem do Londýna. Pracuje jako příručí v oděvní firmě, později podniká v textilním průmyslu či zastává manažerské pozice v Manchesteru atd.

Život Roberta Owena je úzce spojen s jeho idejemi. Společenské rozpory se v Británii projevovaly ostřeji než ve Francii, což vedlo i k sepětí Owena s praxí (oproti francouzským utopistům). Prakticky uplatňuje filantropické představy v podnicích, které sám řídí. Jako spoluvlastník a podnikatel v bavlnářství se pokouší humanizovat pracovní podmínky ve vznikající tovární výrobě. Zkracuje pracovní dobu, vyplácí plnou mzdu i za krize, zakládá školy i první jesle atd. Za novou společnost agituje formou příkladu. Buduje „vzorné kolonie“ v Británii a v Americe. Příznivce z řad kapitalistů ale nezískává a později se spojuje s britským dělnictvem a angažuje se v dělnických odborech. Od mládí si buduje pověst společenského reformátora a charismatického propagátora. Přednáší, referuje, agituje, publikuje, vydává knihy i brožury. Je si jist svou pravdou, když např. skupuje a distribuuje tisíce výtisků novin s vlastními projevy.

Dospívá k přesvědčení, že společenská reforma musí být celková, aby žádný zaměstnavatel nemohl realizovat konkurenční výhodu užíváním levné dětské práce, špatným zacházením s dělníky nebo neposkytováním vzdělání jejich dětem. Kritizuje [1815] podmínky v britské výrobě. Tvrdí, že tovární systém je nutné posuzovat podle účinků na charakter a zdraví, stejně jako podle bohatství, které vytváří. Tlačí na legislativní zákaz dětské práce a na povinné vzdělání. První „tovární“ zákon je přijat roku 1819. Vláda

2 Mnohé návrhy nutno posuzovat prizmatem doby – např. ve „vesnicích spolupráce“ chybějí rodinné kuchyně, děti mají být vychovávány od útlého věku společně atd. V Lanarku vyhláší zimní zákaz nočního vycházení aj.

poprvé reguluje podnikání vlastníků a přebírá určitou odpovědnost za slabé. Dětskou práci například ovšem zákon omezuje pouze neúplně. Owen je tímto odrazen od dalšího politického prosazování dílčích reforem.

V socialistu Owen přerůstá tím, že navrhuje řešit nezaměstnanost zakládáním družstevních osad (1817). Po skončení Napoleonských válek už vláda nepotřebuje produkty pro válku a hospodářské poměry se zhoršují. Klesá poptávka i mzdy, vznikají zásoby na farmách i přebytky v obchodech. Lidé jsou propouštěni z armády i z farem a výroby. Stroje zvyšují produktivitu a snižují poptávku po práci. Owen soustřeďuje úsilí na problému nezaměstnanosti a chudoby. Jako řešení navrhuje [1821] přestat používat stroje, nebo nechat milióny lidí bez práce hladovět, nebo najít práci a zdroj příjmů chudým a nezaměstnaným. Místo pojištění v nezaměstnanosti má vláda poskytnout kapitál na vytvoření osad – „*vesnic spolupráce*“ (o cca 1 200 osobách). Komunity si měly zajišťovat produkci a zvenčí by nakupovaly pouze minimálně za přebytky. Owen deklaruje, že chudí mohou pro národ produkovat bohatství a uniknout chudobě, musí ovšem dostat pracovní příležitost a slušné životní podmínky. Jeho návrhy jsou odmítány a zesměšňovány. Odmítnuty jsou i pokusy o další „*tovární*“ zákony.

V rovině teoretické staví Owen na tezi, že tvůrcem hodnot je člověk a jeho práce. Vychází z učení klasické školy politické ekonomie, včetně teorie pracovní hodnoty D. Ricarda.³ Vykořisťování dělníků považuje za porušení zákona hodnoty. Kritizuje dopady kapitalistické industrializace a nespravedlnosti při rozdělování produktu. Základní příčiny všech nedostatků kapitalismu spojuje se soukromým vlastnictvím, vykořisťováním námezdní práce, náboženstvím a kapitalistickou formou rodiny. Peníze považuje za nástroj vykořisťování a z idealistických pozic odmítá honbu za penězi. Volá po nahrazení kapitalistické výroby, založené na soukromém vlastnictví, výrobou zespolčenštěnou. Uvědomuje si dopady nových technologií i změny charakteru práce uplatněním strojů. V nové společnosti má být široce využíváno vědy a techniky. Každý člen se má podílet na chodu podle svých možností a schopností.

Postupně Owen dospívá k vizi družstevních osad (se 2–3 tisíci členy) jako základu reformy, odstraňující námezdní práci. Proti kapitalismu staví koncept socialistické společnosti založené na federaci družstevních osad, ve smyslu výrobně-spotřebních jednotek. Továrnu v družstevním vlastnictví pojímá jako sociální buňku, kolem níž má být budována společnost. Uskupení měla fungovat bez soukromého vlastnictví, jen s vlastnictvím osobním. Každý člen má pracovat podle společného plánu a svých schopností a výsledky mají být rozdělovány podle potřeb. Neexistují zde bezpracné důchody, ani zbožně-peněžní vztahy. Směna by se měla odehrávat pouze mezi družstvy, a to na základě práce ztělesněné ve zboží,⁴ prostřednictvím společného ústředí, které oceňuje, přijímá, skladuje a vydává produkty. Owen při úvahách o nahrazení „*staré*“ společnosti odmítá použití násilí, odmítá revoluční hnutí, třídní boj i organizovanost dělníků – jediný prostředek boje za změnu společnosti spojuje s propagandou.

3 Na Ricardovu teorii navazují též další utopisté, angličtí socialisté – „*leví ricardiánci*“ (W. Thompson, J. Gray, J. F. Bray či T. Hodgskin). Hlásí se k idejím družstevnictví a eticky a zjednodušeně interpretují teorii pracovní hodnoty. Vytvářejí např. ekonomickou teorii vykořisťování, kdy jediným zdrojem hodnoty je práce. Hlásají přirozené právo, aby mzda dělníků zahrnovala celý produkt jejich práce, čímž má zmizet kapitalistický zisk.

4 Staví na možnosti bezpeněžní směny s vizí „*dělnických bazarů*“, kde směna probíhá dle pracovních poukázek.

New Lanark, New Harmony a další experimenty

Své představy Owen prakticky realizuje v Británii a později v Americe. Sociální experimenty Owena proslavily, většina jeho pokusů ovšem brzy skončila nezdarem. V roce 1784 zakládá textilku s ubytováním pro dělníky. V roce 1800 Owen spolu s několika obchodními partnery kupují od otce jeho ženy (D. Dalea) osadu New Lanark ve Skotsku. Výrobní byly obvykle lokalizovány dále od měst. Vlastníci tak získávali kontrolu nad životy zaměstnanců, neboť jim poskytovali ubytování i stravu. Partneři usilují o maximalizaci zisku, ovšem Owen, jakožto ředitel, považuje New Lanark spíše za laboratoř pro své sociální experimenty ve vzdělávací a průmyslové reformě.

Při jejím převzetí živoří v osadě v chatrčích firmy 1 500 členů rodin, dále je přivezeno 500 chudých dětí na výpomoc. Pracovní doba je dlouhá, práce těžká, mzdy nízké, zdravotní péče žádná. Owen začíná se systematickými změnami, které jsou na svou dobu radikální a u dělníků ne vždy populární. Na příbytcích dostavěl patro, zbudoval ulice, zahájil sběr odpadu, zřídil dělnické výbory pro kontrolu čistoty, vyhlásil řadu zákazů. Skoupil soukromé obchody. Nakupoval potraviny, palivo aj. ve velkém a vzdal se zisku, aby mohl dělníkům účtovat nízké ceny. Zřizuje pojišťovací fond komunity. Všichni pracující přispívali jednou šestinou mzdy a z fondu byla poskytována všem bezplatná zdravotní péče. Hlavní úsilí zaměřuje na děti a jejich vzdělání. Věří, že mladým, kterým se právě utváří charakter, je nutné zajistit vhodné prostředí.⁵ Vzdělání má potom mít moc vyrovnávat třídní rozdíly a sjednocovat celý svět. Malé děti (do 10 let) odmítá zaměstnávat, jak bylo jinde dobově obvyklé. Owen buduje pro děti parky a hřiště. V Lanarku zajišťuje všem dětem od 1 do 10 let téměř bezplatnou školu.

Během několika let přeměňuje Owen New Lanark na modelovou komunitu s relativně spokojenými dělníky, které si nakonec i získává (např. vyplácením mezd při zastavení výroby). Ve svém úsilí je omezován požadavky společníků na vyšší zisky i tlakem konkurence na snižování nákladů. V roce 1813 vyplácí společníky a získává nové, „osvícenější“, včetně utilitaristy Jeremyho Benthama. Zkracuje pracovní dobu (na 12 hodin) a zavádí školský systém i se školou večerní. Dětem je vštěpována zásada, že štěstí lze docílit pouze tehdy, činíme-li zároveň šťastnými druhé.

Owen mylně očekával, že jeho reformy budou masově následovány. Zhruba od roku 1817 začíná pochybovat o reformovatelnosti systému založeného na snaze „vyrábět lacino a prodávat draho“. Přemýšlí o nahrazení tohoto nefunkčního systému. Naznačuje [1821 aj.] cestu budování „vesniček spolupráce“ či směřování k nezávislosti na stávajícím peněžním systému. Od počátku 20. let se věnuje více vizím než továrně. V období 1824–1825 odplouvá spolu se syny do Ameriky s nadějí, že „Nový svět“ přijme jeho ideje lépe. Většinu jmění vydává na nákup pozemků pro založení New Harmony v Indianě – prototypu „vesnice spolupráce“. Zřizuje kooperativní komunitu na základě propagovaných principů. Experiment po slibném začátku brzy ztroskotává. Komunita neprodukuje dost k pokrytí svých materiálních potřeb. Lidé v komunitě se nesnášejí

5 Vychází z učení materialistických osvícenců 18. století o povaze člověka, která má být produktem sociálních poměrů. Změna podmínek (dle Owena uskutečnitelná pouze jako výsledek změny celospolečenského poznání) má, spolu s indoktrinací, vytvořit „nového člověka“. V průmyslové revoluci nespatřuje jen zdroj chaosu, nýbrž i příležitost k uplatnění svých vizí a k zavedení „racionálního náboženství“ likvidujícího veškeré nepořádky. Owen je ateistou a bývá kritizován též za propagaci volné lásky či údajnou příslušnost k iluminátskému hnutí.

a pokoušejí se vyhýbat práci. Owen se neúspěšně pokouší o založení další osady. Roku 1829 se vrací do Británie a pod vlivem zkušeností pozbývá optimistického ducha.

Postupně se mírně sbližuje s družstevním a dělnickým hnutím, přičemž ale např. na své následovníky, vzešlé z dělnického prostředí, nedokáže nahlížet jako na sobě rovné. Na počátku 30. let se angažuje v experimentu v několika městech, včetně Londýna, založeném na množství práce vynaložené na produkt v kontextu vize spravedlivé směny. Na experimentu s tzv. „*labour exchange*“⁶ se podílí okolo tisíce řemeslníků a dalších producentů. Pokusně je uváděna do praxe Owenova idea alternativní měny, v níž producenti obchodují mezi sebou a hodnota zboží je určována podle odvedené práce a spotřebovaného materiálu. Ze zisků těchto paralelních institucí směny měly být financovány „*vesnice spolupráce*“. Po neúspěchu i tohoto projektu Owen zakládá v roce 1835 další organizaci, která následně financuje další neúspěšnou komunitu a krachuje. Nakonec Owena podporují přátelé a z USA jeho synové.

Raný utopický socialismus a utopický socialismus 19. století

Kritiky kapitalistického uspořádání se objevují současně s jeho vznikem, a to především v názorech různorodých utopických socialistů a dalších osvícenců. Vedle kritik stávajícího systému zahrnují i vize nového, spravedlivějšího uspořádání ekonomiky a celé společnosti.

První socialisticky orientované kritiky jsou zaznamenány již v období původní akumulace kapitálu, především v Anglii. Thomas More (1478–1535) kritizuje proces ohrazování půdy a jeho sociální důsledky – pauperismus. Příčinu nedostatků spojuje se soukromým vlastnictvím. Vybájený ostrov Utopie⁷ staví proti životu v tehdejší Anglii a Utopie se stává vzorem představ o spravedlivějším uspořádání. Neexistuje zde soukromé vlastnictví, obchod, peníze, ani protiklady mezi prací fyzickou a duševní nebo vesnicí a městem. Všichni získávají stejné vzdělání a všichni mají za povinnost pracovat. Spotřební předměty jsou občanům přidělovány podle potřeb ze společenských zásob. Zdroj zla spatřuje v soukromém vlastnictví (a monogamní rodině jako jeho základu) Tommaso Campanella (1578–1639).⁸ V jeho utopickém „*Slunečním státu*“ není soukromého vlastnictví. Platí zde pracovní povinnost pro všechny, práce je potřebou a ctí, všechny druhy práce jsou stejně oceňovány a lidé žijí prostě. Muži i ženy jsou si rovni. V době volna se vzdělávají a věnují tělesné kultuře. Vládou elity – duchovenstvo. V 17. století v Anglii působí tzv. „*agrární komunisté*“ (G. Winstanley a hnutí diggerů), ve Francii se objevují

6 V literatuře se hovoří o „*Bazaru spravedlivé ceny*“, resp. o výměně „*práce za práci*“. V obchodě se však hromadily zbytečnosti a individuální výroba produktů trvala déle než u zboží vytvářeného pomocí dělby práce.

7 Název odvozuje z řeckého *utopos* (neexistující místo). V roce 1516 publikuje dílo s názvem *Knižka vpravdě zlatá a stejně užitečná, jako zábavná, o nejlepším stavu státu a o novém ostrově Utopii*, formou dialogu s vymyšleným námořníkem objevujícím Utopii. More byl humanistou, právníkem a lordem-kanceléřem za vlády Jindřicha VIII.

8 Někdy uváděno (1568–1639). Ital Campanella (vlastním jménem Giovanni Domenico Campanella) sloužil jako dominikánský mnich a byl i filozofem. Usiloval o smíření vědeckého poznání s křesťanskými dogmaty. Náležel k vůdcům hnutí za osvobození Neapole v roce 1599. K nejproslulejším jeho spisům patří *Stato del Sole* [1623].

tzv. „*racionalistické*“ názory na socialismus (J. Meslier, E. G. Morelly, G. B. Mably, později F. N. Babeuf, P. Buonarotti) s ideály asketismu, primitivního rovnostářství aj.

Názory raných utopických socialistů byly poznamenány stávajícími sociálně-ekonomickými podmínkami, kdy tito např. věřili, že k definitivnímu osvobození pracujících postačí spravedlivě ve společnosti rozdělit vyráběné produkty. „Pečeť doby“ nesou také představy velkých utopických socialistů 18. a 19. století, které ovlivnily i dějiny ekonomických učení.

Ideový proud utopického socialismu zejména v 19. století přináší vyhraněnější kritiku kapitalismu a někteří jeho představitelé se své myšlenky pokoušejí i prakticky uskutečnit. Názory obsahují revoluční kritiku systému, kdy např. proti kapitalistické výrobě nestaví malovýrobu, nýbrž výrobu organizovanou socialisticky. Kapitalismus odsuzují jako nespravedlivý a nepřirozený řád, neodpovídající lidské podstatě. Požadují nový systém, který bude založen na kolektivním vlastnictví. Soukromé vlastnictví, konkurenci a honbu za ziskem považují za příčinu bídy, krizí i úpadku morálky. Jejich kritiky i vize alternativního systému obsahují silně utopické prvky. Operují s nutností sociální změny pomocí nereálných prostředků. Hlavní metodou proměny společnosti měla být propagace, agitace a příklad, jimiž chtěli působit na myšlení a rozum především mocných a bohatých, kteří měli změny uskutečnit. Jednotliví utopisté se přitom odlišují kritikou kapitalismu i vizemi budoucího uspořádání společnosti.

K velkým utopistům obvykle bývají řazeni Francouzi⁹ Saint-Simon a Fourier a právě Brit Robert Owen. Z nich pouze Owen požaduje zavedení společenského vlastnictví. Má z této trojice nejbližší k dělníkům i ke klasické ekonomii a jeho dílo je realističtější ve srovnání s romantickými sny ostatních dvou. Absentuje u něj ale filozofie dějin, zdůvodňující přechodnost kapitalismu.

C. H. R. Saint-Simon (1760–1825)¹⁰ kritizuje kapitalismus pro anarchičnost výroby (vedoucí k neracionálnímu využívání zdrojů a obrovským ztrátám) a nezdravou třídní strukturu. Zdůrazňuje přechodný charakter kapitalismu a nutnost jeho nahrazení, přičemž uvažuje model hierarchické a meritokratické společnosti, kde je anarchie nahrazena plánovitým řízením.

Saint-Simon vychází z historického pojetí vývoje jako procesu rozvoje poznání. Rozhodující silou je rozvoj vědy a ekonomiky. Hovoří o třech evolučních vývojových stádiích: teologickém (společnost otrokářská a feudální), metafyzickém (přechod od feudalismu ke kapitalismu) a pozitivním (stádium „*industriální*“, s rozhodující úlohou vědy). Jím propagovaný nový řád – „*společnost industriálů*“ – má být progresivnější

9 Rozmachu v 19. století dosahují uvedené ideje ve Francii. Různorodé koncepce bývají členěny též na proudy asociacionismu, anarchismu a saint-simonismu. Tzv. asociacionisté operují s vizí hospodářských komunit (asociací) se společným vlastnictvím (družstevním). Komunity se měly prosadit v soutěži a není požadováno revoluční svržení systému. K této skupině jsou řazeni Fourier či L. J. J. CH. Blanc (1811–1882). K tzv. anarchistům náleží P. J. Proudhon (1809–1865). Ideálem je společnost založená na dobrovolných komunitách (širších než ekonomické asociace), které se mohou obejít bez státu. Proudhon volal po bezúročném úvěru. Třetím směrem byl saint-simonismus, hlásající nahrazení tržního systému centrálním řízením. I ohledně francouzského socialismu 19. století panují odlišné pohledy, s různou terminologií, interpretacemi i hodnocením.

10 Saint-Simon pocházel z aristokracie a byl mužem širokých zájmů. Působil jako armádní důstojník (1777–1781), podnikatel a spekulant (1791–1804) a následně se věnoval spisovatelské a novinářské dráze (1804–1825).

a jeho výsledkem má být rozšíření poznání na všechny členy společnosti. Má zabezpečovat fyzický a morální blahobyt pomocí celospolečenského plánování založeného na vědeckém poznání.¹¹ Řídit společnost mají administrátoři disponující vlastnictvím. Předpokládá ovšem i zachování soukromého vlastnictví.

Návrhy reforem zakládá Saint-Simon na víře ve společenský pokrok spojený s rolí vědy a průmyslu. V řadě aspektů vychází z materialistického pojetí, kdy např. podstatu společnosti spojuje s proměnnými vlastnickými vztahy. Společnost dělí na tvůrce bohatství, nositele pokroku a tzv. novou elitu – „*industriály*“ (zemědělci, vědci, techničtí inženýři, továrníci, bankéři, dělníci, řemeslníci, umělci) a parazitní třídu „*feudálů*“ (dvůr, duchovenstvo a vlastníci, kteří se bezprostředně nezúčastňují řízení, např. pozemkoví vlastníci) určenou k zániku. Jako mluvčí dělníků vystupuje pouze v posledních dílech. Postupné a mírné změny spojuje s „*novým křesťanstvím*“, cestou lásky k bližnímu – cestou rozumu a přesvědčování. Dílo Saint-Simona¹² ovlivnilo jeho tajemníka I. M. A. F. X. Comta a další reformátory. Vzniká skupina následovníků a žáků propagujících jeho ideje. Zpočátku tyto rozvíjejí v duchu utopického socialismu, později se přeměňují v náboženskou mystickou sektu.¹³

Utopista, podnikatel a státní úředník Ch. F. M. Fourier (1772–1837)¹⁴ kritizuje vládnoucí anarchii v životě kapitalistické společnosti. Za hlavní nedostatek považuje oddělení výroby a spotřeby. Oddělení vyvolané rozdrobením průmyslu soukromým vlastnictvím a ovládnutím výroby a spotřeby obchodem. Obchod má vykořisťovat výrobce i spotřebitele, má vést k anarchii i krizím. Nadvláda obchodu má být umožněna existencí soukromého vlastnictví. Popisuje parazitismus obchodníků (a obchodního kapitálu) i probíhající procesy koncentrace a centralizace. Jeho vize nové společnosti má spojoval výrobu s obchodem i se spotřebou.

Fourier odmítal třídní boj a cestu k nové společnosti spojoval s činností nejvzdělanějších, k nimž řadí osvícené kapitalisty, monarchy aj. Jeho nová společnost měla být souhrnem pospolitostí – „*falang*“ –, reprezentujících základní výrobně-spotřební autarkní jednotky pro 1 620 osob.¹⁵ Členové měli společně žít ve „*falansterách*“, velkých budovách, podobných zemědělským usedlostem, s obytnými i rekreačními prostory. Věnovat se měli především zemědělství, doplňkový průmysl měl napomáhat rozvoji. Falangy měly lépe vyžívat výhod mechanizace a velkovýroby a měla mezi nimi probíhat výměna produktů, zkušeností, zvyků aj. Nemá existovat nucení k práci, všichni mají pracovat dobrovolně.

11 V duchu F. A. Hayeka liberálové Saint-Simonovy vize tradičně opatřují cejchem tzv. „*sociálního inženýrství*“.

12 Např. *Reorganizace evropské společnosti* [1814], *Průmysl* [1816–1818, spolu s Comtem], *Industriální soustava* [1821], *Katechismus industriálů* [1823–1824] aj.

13 Saint-Simonova kniha *Nové křesťanství* [1825] inspiruje hnutí, ke kterému se hlásí řada intelektuálů. Hnutí se posléze rozpadá a jeho část (pod vedením B. A. Enfantina) se mění do podoby mystické církve.

14 První knihu *Teorie čtyř hnutí a obecného proudu* publikuje v roce 1808. K dalším patří *Traktát o domácí a zemědělské asociaci* [1822], *Nový průmyslový a společenský svět* [1825] nebo *Falešný průmysl* [1834–1835].

15 Počet je odvozen pomocí společenské vědy, inspirované newtonovskou mechanikou, o jejíž tvorbu Fourier usiluje. Tato též zkoumala neměnné lidské vášně (v počtu 12, dávající v kombinaci 810 povah, krát 2 – muži a ženy) a interpersonální přitažlivosti a měla sloužit ke konstruování racionálně fungujících lidských asociací.

Každý si vybere práci podle zálib a předpokladů a základním motivem má být nadšení všech členů. Soukromé vlastnictví i majetková nerovnost mají být zachovány, obdobně jako kapitalisté i dělníci. Provozní kapitál má být získán emisí akcií s nízkou nominální hodnotou, což má umožnit i nemajetným podílet se (formou dividend) na majetku.¹⁶ Fourier se svou vizí mezi dělníky příliš úspěšný nebyl. Nakonec vzniká cca třicet „falanstér“ ve Francii a USA z příspěvků mecenášů. Fourierův odkaz se stává inspirací např. pro pozdější vývoj družstevního hnutí.

Marxisty bývá oceňováno Fourierovo dialektické pojetí vývoje. Vývoj společnosti chápe jako nepřetržitý proces, uskutečňující se na základě vnitřních protikladů. K důležitým faktorům vývoje řadí výrobní síly, hybnou silou celého procesu je bůh. Věda má poznávat bohem dané zákony a uplatňovat je v hnutí. Dosavadní dějiny člení na dobu prvotní, divoštství, barbarství, patriarchát a civilizaci. Pro budoucí socialistickou společnost predikuje stádium garantismu, sociantismu a harmonismu, která se budou odlišovat mírou integrace ekonomických aktivit.

Dílo R. Owena

New View of Society [Taylor, 1813]; *Observations on the Effect of the Manufacturing System* [Hatchard, 1815]; *The Report Communicated to the Committee on the Poor Law* [London, 1817]; *Two Memorials on Behalf of the Working Classes* [Longman, 1818]; *An Address to the Master Manufacturers of Great Britain* [H. A. Swindells, 1819]; *Report to the County of Lanark of a Plan for Relieving Public Distress and Removing Discontent by Giving Permanent Productive Employment to the Poor and Working Classes* [University Press Glasgow, 1821]; *An Explanation of the Cause of Distress which Pervades the Civilized Parts of the World* [British and Foreign Philanthropic Society, 1823]; *Lectures on an Entire New State of Society* [Brooks, 1830]; *The Book of the New Moral World* [E. Wilson, 1836]; *The Marriage System of the New World* [J. Hobson, 1838]; *What is Socialism?* [Home Colonization Society, 1841]; *The Revolution in the Mind and Practice of the Human Race* [E. Wilson, 1850]; *The Life of Robert Owen* [E. Wilson, 1857–58]; *Vybrané spisy* [SNPL, 1960].

Doplňkové informace

The Life of Robert Owen [Cole, G. D. H., Frank Cass, 1925]; *Robert Owen of New Lanark* [Cole, M., Batchworth Press, 1953]; *Robert Owen on Education* [Owen, R.; Silver, H., Cambridge University Press, 1969]; *Dějiny ekonomických teorií* [Sojka, K. a kol., Karolinum, 1999]; *Encyklopedie nejvýznamnějších ekonomů* [Pressman, S., Barrister & Principal, 2005]; *Dějiny ekonomických teorií* [Sojka, M., Havlíček Brain Team, 2010]; *Ekonomičtí disidenti: Kapitoly z historie alternativního ekonomického myšlení* [Johanisová, N., Stehlík, 2013].

16 Majitelé kapitálu mají dostávat důchod z použití kapitálu (4/12 vytvořeného důchodu falangy), a přitom se mají na práci i aktivně podílet. Rozdělování podle vkladu práce každého člena mělo tvořit 5/12 důchodu a 3/12 měly připadnout na rozvoj teoretických i praktických schopností členů (tj. odměna za teoretické vědomosti a řízení).